

E-ISSN : 3023-4417

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Article Type : Research Article

Yıl: 2024 Sayı: 3

Yayın Tarihi: 15.10.2024

Geliş Tarihi : 02/08/2024

Kabul Tarihi: 01/10/2024

Year: 2024 Issue: 3

Kadın'ın Varlıksal Değeri ve Toplumdaki Varoluşuna Dair Alternatif Bir Düşünce: Ali Şeriatî Örneği

An Alternative Thought on Women's Wealth Value and Their Existence in Society: The Example of Ali Shariati

Faruk Toy

Mardin Artuklu Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümünde Lisansüstü Öğrencisi
Mardin Artuklu University, Department of Philosophy and Religious Sciences, Graduate Student

bakir_2163@hotmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-4287-1878>

Atıf/Citation

Toy, Faruk. "Kadın'ın Varlıksal Değeri ve Toplumdaki Varoluşuna Dair Alternatif Bir Düşünce: Ali Şeriatî Örneği".
Nous Academy Journal 3 (2024), 32-47. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13919999>

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

İntihal/ Plagiarism

Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by iThenticate and no plagiarism detected.

Araştırma & Yayın Etiği/Research & Publication Ethics

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiştir. Yayın etiği ihlalleri yazarın sorumluluğundadır.

This article has been reviewed by at least two referees. Violations of publication ethics are the responsibility of the author(s).

Öz

Kadınların, tarih boyunca çocukların eğitimi ve kültürel değerlerin aktarımı gibi önemli roller üstlenmelerinin yanı sıra aynı zamanda toplumun vazgeçilmez bir unsuru oldukları yadsınamaz bir vakiydir. Buna rağmen, günümüz bazı aile ya da toplumlarında olduğu gibi tarihin birçok döneminde de erkeğin gölgesinde kalmış ve öteki olarak lanse edilip ikincil konumda olmuştur. Bununla beraber büyük ölçüde sosyal hayattan soyutlanmış ve özgürlüğü kısıtlanıp etkisizleştirilmesine rağmen toplumsal düzenin sağlanması gibi birçok sorumluluk yine kadına yüklenmiştir. Bu durumu uzun yıllar boyunca bir alın yazısı olarak telakki eden kadın, genellikle kendisinden güçlü olan erkeğin ya da “erkekçe” yorumlanan dinin boyunduruğu altında sömürülmüştür. Sanayi devrimi ile birlikte kadınların iş gücüne katılmasıyla beraber sosyal ve ekonomik bağımsızlıklarını kazanmaları için bir fırsatın ortaya çıktığı söylenebilir. Yine 20. yüzyılın ortalarından itibaren kadınlar, eğitim, iş gücü, sağlık ve sosyal hizmetler alanlarında önemli kazanımlar elde ederek özellikle feminist hareket sayesinde, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları konusunda büyük bir etki yarattığı göz ardı edilemez. Ancak yine de bütüncül varoluşunu gerçekleştiremeyen kadının toplumdaki konumu ve bu konumun olabildiğince iyileştirilmesi, İranlı bir düşünür ve sosyolog olarak, toplumsal ve dini konulardaki derin analizleriyle tanınan Ali Şeriatî'nin perspektifinden sunulmaya çalışılmıştır. Şeriatî, İslam düşüncesini ve kadınların rolünü yeniden yorumlayarak, kadınların toplumda eşit haklara sahip olmalarını savunur. İslam'ın kadınlara yönelik adalet ve eşitlik vurgusunu ön plana çıkarır. Bununla beraber kendisi, kadının toplumsal rolünü vurgulayarak, sadece aile yapısının bir parçası olmadığını, aynı zamanda toplumun varoluşunu gerçekleştirebilmesi için de kadının kendi varoluşunu gerçekleştirmesini gerektiği hususunu kritik bir ön şart olarak belirtmiştir. Düşünürümüzün, söz konusu sorunun üstesinden, ancak alışlagelmiş ataerkil ve irrasyonel olan din anlayışlarından sıyrılıp ve sömürü düzenine dayanmakla beraber tanrısız bir hayat fikrine yelken açan batı kaynaklı fikirlerden uzak durularak gelinebileceğini yönündeki düşünceleri belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Dinî Gelenek, Toplumsal Değişim, Ali Şeriatî

Abstract

It is an undeniable fact that women have played important roles throughout history, such as the education of children and the transmission of cultural values, as well as being an indispensable element of society. Nevertheless, in many periods of history, as in some families or societies today, women have remained in the shadow of men and have been labeled as the other and have been in a subordinate position. In addition, although she has been largely isolated from social life and her freedom has been restricted and neutralized, many responsibilities such as maintaining social order have been imposed on women. For many years, women have considered this situation as a fate and have been exploited under the yoke of the stronger man or religion interpreted as “manly”. It can be said that with the industrial revolution, women's participation in the labor force created an opportunity for them to gain social and economic independence. Again, it cannot be ignored that since the mid-20th century, women have made significant gains in the fields of education, labor force, health and social services and have made a great impact on gender equality and women's rights, especially thanks to the feminist movement. However, despite all this, that is to say, although women have resorted to different ways to realize their existence and to show the value of their existence, it cannot be said that they have fully achieved this. This is because women's existence is not only an individual experience, but also the result of social dynamics.

Therefore, in this study, in general, how the existential value of women in ancient and modern societies has been shaped, as well as the traditional oppressive and patriarchal understanding of religion, especially among Muslim women, or the role-models of women who assimilate the “savior” ideas put forward under the name of “progressivism” are mentioned. However, the position of women in society and the possible improvement of this position is presented from the perspective of Ali Shariati, an Iranian thinker and sociologist known for his deep analysis of social and religious issues. Shariati reinterprets Islamic thought and the role of women, advocating for women to have equal rights in society. He emphasizes Islam's emphasis on justice and equality for women. However, she emphasizes the social role of women, stating that they are not only a part of the family structure, but also a critical prerequisite for the realization of society's existence. In other words, he believes that women must become conscious and take an active role in society. Our thinker has stated that the problem in question can only be overcome by getting rid of the usual patriarchal and irrational understanding of religion and staying away from western ideas that are based on the exploitation order and sailing to the idea of a godless life. In addition, our thinker's alternative vision of the position of Muslim women in social life has been tried to be explained with Islamic and humanitarian examples. The value of women has undergone a continuous evolution from past to present. This process continues with women demanding their rights, contributing to social changes and realizing their potential as individuals. In particular, the quest for equality and justice emphasized by our thinker continues to have a profound impact on the value of society as women's own values are revealed. It is thought that this study will contribute to the literature in terms of clarifying the value judgments produced about the existence of women and having a consensual opinion on this issue.

Keywords: Woman, Religious Tradition, Social Change, Ali Shariati

Giriş

İnsanlar, modern toplumların sürekli değişen ekonomik, sosyal ve kültürel dinamikleri ile geleneksel toplumsal yapıları ve buna bağlı olarak da alışılmış cinsiyet rollerini sorgulama eğilimindedir. Özellikle İslam toplumlarında, mümin kadının sosyal hayattaki konumu tartışmalı olmakla beraber kadın mevzuu, geleneksel dini algılarla tanınan İslam dininde, bazı düşünürlere göre “İslam'ın yumuşak karnı”dır. Bu anlayışa göre İslam toplumu, kadının sosyal hayattaki olması gereken konumunu ne yazık ki tam anlamıyla tasavvur edememekle beraber, konuyu ataerkil bir tarzda ele almıştır. Bu çalışmanın araştırma yöntemi olarak önce kadının varoluşu ve varlıksal değerine ilişkin geleneksel, modern ve dinî bakış açılarını –bir makale çalışmasına sığdırılabilecek düzeyde- olabildiğince irdeleyip ifade etmeye çalışacağız. Daha sonra Ali Şeriatî'nin (1933-1977) kadın hakları ve rolü üzerine geliştirdiği düşüncelerin neler olduğu ve Şeriatî'nin kadın konusundaki görüşleri, geleneksel İslam yorumlarından ve modern sosyal yaklaşımlardan nasıl ayrıştığını belirtmeye çalışacağız. Elde edeceğimiz veriler çerçevesinde Ali Şeriatî'nin kadın konusundaki düşünceleri, aslında hem geleneksel İslam anlayışını eleştirdiğini hem de modern toplumsal yapılar için öneriler sunduğunu göstermeye çalışacağız.

Toplumsal hayattaki kadının varoluşu, ya geleneğe bağlı kalıp onun birey olma vasfının elinden alınarak ya da “ilericilik” anlayışlarıyla kadını öz kimliğinden uzaklaştırarak sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak kadının, hem birey olma vasfını koruması hem de öz kimliğinden uzaklaşmayacak şekilde özellikle sosyal hayatta varoluşunu gerçekleştirmesi mümkündür. Ali Şeriatî'nin Tanrı'nın adaleti ve tevhidin sağlanması anlayışı çerçevesinde mümin kadının sosyal hayattaki konumunu ele alacağız. Şeriatî ve kadın konuları farklı çalışmalarda irdelenmişse de bu

çalışma yani Şeriatî'nin düşünceleri bağlamında kadın konulu çalışmamızın literatüre katkı sağlayacağını düşünmekteyiz. Son zamanlarda istismar edilen "Müslüman kadın" mevzusuna bir açıklık getireceği varsayıldığında çalışmanın mütevazı bir öneme haiz olduğu düşünülecektir.

Şeriatî'nin öncelikle kendi toplumunda özellikle de dönemin üniversite gençliği tarafından tanınmasını ve sözlerinin dikkate değer bulunup muhataplarınca içselleştirilmesi Hüseyiniye-i İrşad'da verdiği dersler sayesinde.¹ Bu derslerde genel olarak Müslümanların özel olarak da kadınların sorumluluk bilinciyle hareket etmeleri gerektiğini ve geleneksel toplum tarafından dayatılan kalıpların dışına çıkmaları için tarihsel şahsiyetlerden sık sık örnekler sunmuştur.² Ancak Şeriatî'nin perspektifinden kadının sosyal hayattaki konumunu ele almadan önce kadının varlık değeri ve sosyal hayattaki konumuna dair geleneksel ve modern bakış açılarının yaklaşımlarına genel hatlarıyla değinmek, meselenin açıklığa kavuşması bakımından önem taşımaktadır.

Geleneksel Bakış Açısına Göre Kadının Varlık Değeri ve Sosyal Hayattaki Konumu

Günümüzde Müslüman kadınına bakış açısının, tarihi mirasın bir kalıntısından bağımsız olamayacağı açıktır. Kadının varlıksal değerinin, bilinen ilk çağlardan itibaren çocuk doğuran bir makine ve cinsel dürtüleri tatmin eden bir cinsel obje olarak şekillendiği görülmektedir.³ Erkeğin kadına göre hem ekonomik hem de fiziksel üstünlüğü, kadını aile ve sosyal hayatta boyunduruğu altına almasına vesile olmuştur. Dolayısıyla birey anlamında kadın ve erkek eşitliğinin olmadığı veya olamayacağı anlayışı bu gerekçeler ile "haklılık" kazanmıştır. Bu anlayışta bir aile kurumunda kadının erkeğe sadakati mutlak anlamda olması istenirken, erkek ise iktisadi gücü el verdiği ölçüde sınırsız kadınla beraber olma hakkına sahiptir.⁴ Çünkü hâkim anlayışta erkek mülkün gerçek ve tek sahibi olarak görülürken kadın, hiçbir şeye sahip olmayan, olamayan ve tüketen bir varlıktır. Dolayısıyla böyle bir "yükün" herhangi bir talepte bulunmaya hakkı yoktur. Zaten kocası bu "yükün" varlığına yalnızca kendi çocuğunu büyütme için tahammül etmiştir.⁵ Bu durum daha sonra tarih sahnesine çıkan birçok medeniyette de olumlu anlamda bir değişmeye uğramamıştır. Sözelimi eski Yunan'da kadının kendinden bir değeri olmadığını, kocasının onu istediği kadar kullanıp daha sonra bir şekilde bir başkasına hediye etmek suretiyle bir mülk olarak gördüğünü söylemek mümkündür. Bununla beraber kendisi köle olmamakla beraber köle statüsünde görülerek asla bir miras hakkına sahip olamadığı anlaşılmaktadır.⁶

Eski Roma'da da söz konusu durum pek farklı olmadığı görülmektedir. Kız, baba evinde babanın mutlak hâkimiyetinde iken evlilik sonrasında ise bu hâkimiyet bir sözleşme ile kocaya geçerdi. Eğer kadın bir kazanç sağlamışsa ve baba evinde ise bu kazanç babaya, koca evinde ise kocaya geçerdi, dolayısıyla burada da kadının herhangi bir söz hakkı olduğu görülmemektedir.⁷ Hindistan'da ise kadının durumu 19.y.y sonralarına kadar oldukça kötü idi. Özellikle kadının kocası öldükten sonra kendisi ile beraber diri olarak yakılması tam bir vahşet örneği sayılabilir. Bununla beraber yine bu kültürde kadın; zehir örümcek hatta cehennemden bile daha kötü sayılırdı.⁸ Hristiyanlık dininde kadın, şehvete düşkün, baştan çıkarıcı ve şeytani özellikler taşıyan

¹ Ümit Özcoşar, *Ali Şeriatî'nin Sosyoloji Anlayışı* (Mardin: Artuklu Üniversitesi, 2014), 6.

² Ali Şeriatî, *Bütün Eserleri 21 Kadın (Fatıma Fatımadır)*, ed. Hicabi Kırlangıç - Derya Örs, çev. Esra Özlük (Ankara: Fecr Yayınları, 2010), 100-112.

³ Richard Lewinshon, *Cinsi Âdetler Tarihi*, çev. Ender Gürol (İstanbul: Varlık, 1966), 6.

⁴ Lewinshon, *Cinsi Âdetler Tarihi*, 14.

⁵ Lewinshon, *Cinsi Âdetler Tarihi*, 18.

⁶ Ziya Kazıcı, "İslâm'da Kadın: (Bir Mukayese)", *İlahiyat Akademi* 11 (2020), 59.

⁷ Kazıcı, "İslâm'da Kadın", 60.

⁸ Kazıcı, "İslâm'da Kadın", 67.

bir yaratıktır. Hatta bu anlayışta öyle ilahiyatçılar olmuştur ki kadınların, sırf kadın olduklarını anımsadıkları an bile utanmaları gerektiğini düşünmüşlerdir.⁹ Bunu farklı anlayış ve davranışlarda apaçık bir şekilde görebiliriz. Mesela sebep olarak var olmalarını annelerine borçlu olan Katolikler akşam duasında: “*günahla düşmüşüm annemin karnına, günah işlemiş annem bana gebe kalırken*” ifadelerini kullanmaktan çekinmezler.¹⁰ Toplumda zaten var olan ataerkil düzene ek olarak Hristiyan dini algılarla da şekillenen kadın tasavvuru, kadını sürekli dizginlenmesi gereken bir varlık olarak görmüştür. Özellikle Âdem ile beraber cennetten kovulmalarına sebep olan “Havva'nın ayartıcılığı” tüm kadınlara teşmil edilmiştir.

Yahudilikte de kadının konumu pek farklı olduğu söylenemez. Her ne kadar söz konusu kimliğin taşıyıcısı olarak kadın temele alınmış ve temel öğreti niteliği taşıyan kitapların pasajlarında kadın ve erkeğin birbirlerini tamamlayıcılığı özellikleri vurgulanmışsa da, yine bu dinin otorite kabul edilen temel kitaplarında kadın ikincil konumda ve akli olarak yetersiz görülmüştür. Akli olarak yetersiz görülen kadının dini bir eğitim alması bile boş bir çaba olarak ifade edilmiştir. Kadınlığın doğal yapısında bulunan regl gibi fizyolojik durumlar ve örtünme vecibesi Havva'nın işlediği günahın kalıcı bir sonucu olarak anlaşılmıştır. Özellikle kadının regl dönemlerinde “pislik” bir varlık olduğuna işaret edilmiş, bunun yanında söz konusu dönemde kendisinin dokunduğu tüm nesnelere de pis olacağı düşünülmüştür. Kadının birçok açıdan asli kusurlu olarak addedilmesi, yine bu dine mensup erkeklerin sabah duasında kendilerinin kadın olarak yaratılmış olmamalarından dolayı Tanrı'ya şükür etmeleri ile de görülebilmektedir.¹¹ Burada dikkate değer husus erkek olmanın daha üstün sayılmasından çok, kadın olmanın zilletin bir tezahürü olduğu düşüncesidir.

Son ilahi din olan İslam'ın doğduğu topraklarda kadınların varlıksal değeri, biraz önce belirtilen medeniyet ve dinlerdeki kadınların durumuyla benzerlikler taşıdığı görülmektedir. İslam her ne kadar bazı yapısal reformlarla kadınlara zulüm edilmemesi gerektiği, erkeğe göre az olsa da miras hakkına ve kendisine ait mülke sahip olabileceği gibi bazı hakları tanımışsa da, kadını ataerkil düzenin hegemonyasından tam anlamıyla kurtaramayıp, onu sosyal hayattan tecrit ettiğini iddia edenler olmuştur. İslam'ın kadına bakışı hakkında bu kaniya varan Teslime Nesrin, Fatima Mernissi ve Fetna Ait Sabbah gibi birçok düşünür, İslam'ın daha fazla yapısal reforma ihtiyacının olduğu kanaatinde dirler.¹² Bunun gerekçesi şudur; İslam, idealleri olan özgürlük, adalet ve eşitliğe çağrı yaparken, İslami hukukun biçimlendiricileri ve sosyal yapılar onların gerçekleştirilmesini engellemiştir. Bunun yerine, bu normlar, bazı temel varsayımlara dayanan birtakım teolojik, yasal ve sosyal teoriler yoluyla İslam hukukuna yerleştirilmiştir. Çünkü bu konuda geleneksel hukukun temelinde kadın erkektendir ve erkek için yaratılmıştır; kadınlar erkeklerden daha düşüktür; kadınların korunması gerekir; erkekler koruyucudurlar ve kadınların koruyucusudurlar; erkek kadın cinselliği farklıdır ve kadın, toplumsal düzen için tehlikelidir.¹³ Bu açıdan değerlendirildiğinde İslam toplumundaki geleneksel anlayışa göre sosyal hayatta mekânların asıl sahibi sadece erkeklerdir. Kadınların alanı ise sadece aile ve akraba ziyareti ile kutsal sayılabilecek, türbe gibi ziyaretler ile sınırlıdır. Dolayısıyla kadınlar belirtilen yerlerin

⁹ Lewinshon, *Cinsi Âdetler Tarihi*, 88.

¹⁰ Lewinshon, *Cinsi Âdetler Tarihi*, 109.

¹¹ Salime Leyla Gürkan, *Yahudilikte Kadın*, ed. Saliha Okur Gümrükçüoğlu (İstanbul: KADEM Kadın ve Demokrasi Derneği, 2021), 16.

¹² Fatmagül Berktaş, *Tektanlı Dinler Karşısında Kadın: Hıristiyanlık'ta ve İslamiyet'te Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım* (Beyoğlu, İstanbul: Metis Yayınları, 1996), 113.

¹³ Ziba Mir Hosseini, “Müslüman Kadınların Eşitlik Arayışı: İslam Hukuku ve Feminizm”, çev. Saadet Altay, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmaları Dergisi/Journal of Oriental Scientific Research (JOSR)* 11/2 (2019), 1052.

dışında mesela erkekler gibi bir kafe ya da farklı bir sosyal ortamda görünmesi kadının eleştirilmesi ve aşağılanması için yeterli sayılacaktır.¹⁴

Geleneksel İslam anlayışında kadına bu şekilde yaklaşmalar olduğu bir vakıya olsa da bütün geleneği böyle değerlendirmek mümkün değildir. Ayrıca İslam'da teori ile pratik arasında dinin özü ile kültürel ve geleneksel unsurlar arasında ayırım yapılamadığı için birtakım yanlış uygulamaların dinde varmış gibi kabul edildiği görülmektedir. Özellikle de dinin tevarüs edildiği toplumlarda kalıplaşmış ve bir kültür haline gelmiş sosyal muamele, dinî hukuku belirleyen normatif bir nitelik kazanmıştır.

Modern Batı'nın Perspektifinden Kadının Sosyal Hayattaki Konumu

Tarihsel süreç içerisinde baktığımızda kadın, genellikle erkeğin gölgesinde kalmış ve bir birey olarak varlığını topluma bir türlü kabul ettirememiştir. Burada şunu hatırlatmak faydalı olacaktır. Aslında bugün bile bazı yerlerde geleneksel algıyı özümseyen yani toplumdan tecrit edilmiş veya edilgen hale gelmiş/getirilmiş birçok kadın, bu durumu "takvaya uygun olan" şeklinde değerlendirmektedir. Ancak genel olarak toplumsal hayatta meydana gelen değişimler, kadının farklı şekillerde "varoluşunu" mümkün kılmıştır. Sözelimi Paris tiyatrolarında on sekizinci yüzyılda, perdeyle kapalı, içinde rahat divanlar olan localar bulunuyordu. Opera kızları, koro kızları ve bale topluluğu üyelerinden sadece dans etmeleri ve şarkı söylemeleri beklenmiyor, aynı zamanda loca kiralyan tiyatronun müdavimlerine güzelliklerini sunmaları da isteniyordu.¹⁵ Hristiyan batı toplumunda kötülüğün kaynağı olarak görülen kadın, şimdi ise bedeni ve cazibesıyla ekonomi düzenin ayrılmaz bir parçası olarak görülüyordu. İktisadi gücü elinde bulunduranlar bu düzeni sağlamaya çalışırken de ekonomik sebeplerinin üstünü örtterek geçmişte değersizleştirilen veya şeytanlaştıran kadına, varlığının asıl mahiyetini görmesi ve bununla gururlanması için bir "fırsat" veriyordu. Batı dünyasının kadına bakışı bu şekilde değişmeye başlarken İslam toplumlarındaki kadına bakışın yansımaları da farklılaşmaya başladı. Özellikle yenilgiye uğratılan ve işgal edilip sömürgeleştirilen Müslüman ülkeleri, medeniyet ve insan hakları konusunda galip devletlerden daha aşağı olduğuna inandırılmak istenirken, kendi kadınlarına hediye ettikleri yeni varoluşu Müslüman kadınlarına dayatmak istiyorlardı. Sömürgeleştirilen ülkelerdeki işgali meşru göstermek adına şehvet düşkünü Müslümanlar dışlandı ve kötü talihli Müslüman kadınlar için timsah gözyaşları aktıldı. Müslümanlar ise buna karşılık, akli olarak izah edilemeyen geleneksel kadın tasavvurunu savunmaya çalıştılar. Örneğin, erkeğin harem düşlerini kurmasının, onu gizli metresler tutmaya zorlamaktan daha iyi olduğunu ileri sürüyorlardı. Dikkat edilirse Müslüman kadının seçmesi için öne sürülen bu acımasız tercihler, hala Müslüman kadının toplumsal konumunu belirlemeye çalışmaktadır.¹⁶

18. yüzyılın sonlarına doğru kadınların toplumsal konumlarında belirgin değişimler gözlenmektedir. Gitgide burjuvalaşan bir toplumda daha az sayıda kadın aileleri ile beraber çalışmakta, genel yönelim ise yabancıların bulunduğu iş alanlarına kaymaktadır. Bununla beraber yine bu dönemde kadınlara yönelik eğitim olanakları artmış ve eğitim gören kadın sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır. Özellikle kadınların eğitim ile kendilerine layık görülen geleneksel rolden uzaklaşabileceğini belirtmeye çalışan Mary Wollstonecraft'ı, kadının toplumdaki varoluşuna

¹⁴ Fatima Mernissi, *Kadınların İsyanı ve İslami Hafıza*, çev. Aytül Kantarcı (Ankara: Epos Yayınları, 2003), 71-72.

¹⁵ Lewinshon, *Cinsi Âdetler Tarihi*, 191.

¹⁶ Fatima Mernissi, *Peçenin Ötesi (İslam Toplumunda Kadın Erkek Dinamikleri)*, çev. Mine Küpçü (İstanbul: Yayınevi Yayıncılık, 1995), 31-32.

önemli katkılar sunan ilk kişilerden biri olduğu söylenebilir.¹⁷ Genel anlamda feminizmin tarihine bakıldığında, birçok faktörün etkili olduğu görülür. Bunlar arasında ekonomik değişimler, sanayileşme süreci, savaşlar, eğitim olanaklarının genişlemesi, kadınların siyasi katılımı gibi unsurlar bulunmaktadır. Örneğin, sanayi devrimi döneminde kadınlar, daha fazla endüstriyel işgücü olarak yer aldıklarında ve onların toplumsal rollerini yeniden değerlendirmelerine yol açtığında, bu durum feminizm hareketi için bir zemin oluşturmuştur. Toplumsal değişim sonucu zaten geleneksel ataerki baskının altında bulunan kadın bunun yanında neredeyse karın tokluğu karşılığında çalışan bir iş gücü ve bedensel cazibesi ölçüsünde var olan bir bireydir.

İçtimai hayatta oluşan bu ve benzeri gerekçeler sonucunda bir tepki olarak doğan feminizm, kadınların özgürleşmesi, baskı altında tutulmalarının engellenmesi, haklarını meşrulaştırılması, kamusal veya özel alandaki eylemlerinde ve faaliyetlerinde erkekler ile eşit haklara sahip olma taleplerini kapsayan bir yaklaşım olarak ifade edilebilir.¹⁸ Feministler, kadını birey olarak edilgen bir tavra sahip olmasını sağlayan ve erkeğe anlamsız bir güç ile destekleyen geleneksel rollerin değişmesi gerektiğini savunurlar. Çünkü özellikle kadından beklenen cinsiyet rolleri kadının takatinin üstündedir. Erkekten ailenin geçimini sağlayan duygusuz ve sınırlı, kadından ise pasif, bağımlı, ev hanımı olarak ikincil bir rol beklenmektedir. Eğer bir kadın bu rol beklentilere uymaz ve standartlarını kendince yorumlarsa, toplum tarafından sapkın olarak nitelendirilmektedir. Eğer kadın, aile ve toplumdaki bu beklentilere uyarsa bu kez de özünde olan, toplumun ona değer vermemesinden doğan doyum eksikliği ile mutlu olamayacaktır. Sherman, Simone de Beauvoir'ın dediği gibi, hayatları adanmışlıkla geçecektir. "...ev kadınları hiçbir yaratıcı, aşkın uğraş ümitleri olmadan, yaşamlarını steril bir tekrara adanmışlardır. Yaşamları, kocalarının projeleri aracılığıyla dolaylı olarak yaşatılır."¹⁹ Gelenekten tevarüs edilmiş kadının cinsine ait bu rol toplumun önemli bir kısmı tarafından gümümüzde bile ciddi bir şekilde özümsemiştir.

Bununla beraber feministlerin aksine kadının ikincil konumda olmasının biyolojik bir zorunluluk olduğunu dillendiren bazı düşünürler, geleneksel roller ile sınırlandırılmasının kaçınılmaz olduğunu ifade ederler. Kadının biyolojik olarak doğurma, emzirme gibi sahip olduğu biyolojik sınırlılıklar ile bunların doğal sonucu olarak dışarıyla fazla açık olamamaları ve ev işleri ile sınırlı kalmalarından dolayı hiçbir şekilde erkekler ile aynı şartlarda eşit bir konuma ulaşamayacaklarını ifade etmişlerdir.²⁰ Aslında dikkatle incelendiğinde feminist hareketin kökeni "Aydınlanma" sonrası serbestlik ve eşitlikçi reformunda bariz bir şekilde görülmektedir. Bu dönemde başlayan bireycilik furyası kişinin Tanrı ile olan ilişkisinin yerini aldı. Dolayısıyla bu harekete yöneltilen en büyük eleştirilerden biri de, halife olarak gönderilen beşer türünün Tanrı ile ilişkisini kestiği yönündedir. Yani bu anlayışta kadının Tanrı ve ebedilikle ilişkisi dikkate alınmadan, kadını meta seviyesine indirgediği belirtilmiştir.²¹

Yirmi birinci yüzyılın başlarında özellikle televizyon dizilerinde kadınların hangi konumu benimsemeleri gerektiğiyle ilgili baskın olan iki kadın tipolojisini görmek mümkündür. Bunlardan biri her şeyini ailesi için feda eden cefakâr annedir. O eğitim yoksunu olup genelde iş hayatında

¹⁷ Margaret Walters, *Feminizm*, çev. Hakan Gür (Ankara: Dost Kitabevi, 2009), 47.

¹⁸ Gün Taş, "Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri Ve Dönüşümleri", *Akademik Hassasiyetler* 3/5 (2016), 165.

¹⁹ Pervin Demirulus, *Dinsel Rol Gerilimi: Kadın Din Eğitimcilerinin Kadınla İlgili Din Algıları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (İzmir - Van Örneği)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2013), 46.

²⁰ Demirulus, *Dinsel Rol Gerilimi: Kadın Din Eğitimcilerinin Kadınla İlgili Din Algıları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (İzmir - Van Örneği)*, 35.

²¹ Harry Oldmeadow (ed.), *Geleneğe İhanet: Modernitenin Manevî Krizine Dair Makaleler* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2013), 218-219.

yoktur, eve hapsolmuştur ve bireysel taleplerinden vazgeçip, kendisini adeta ailesine vakfetmiştir. Diğer taraftan birey olarak herhangi bir kutsal olmayan, başına buyruk eğitilmiş ve kariyer sahibidir. Dolayısıyla bu dizilerde görülen o ki, bireyin kendisinde mündemiç bulunması gereken merhamet ve vefa erdemleri ile sahip olunması gereken eğitim ve sosyal sorumluluk olguları iki farklı anlayışta aralarında kalın bir çizgi çizilmiştir.²² Bunla beraber kadının varoluşunu farklı şekillerde de görmek mümkündür. Bedeni veya aldığı eğitim ile beraber yapmış olduğu tüketimle de var olmaya çalışan kadını figürü, kapitalizmin yeni bir projesi olarak öne çıkmaktadır. Burada özellikle toplumda soyutlanan eğitimden yoksun ya da ilgisiz kalmış değer açısından hiçbir yerde kıymet görmeyen kadın varoluşunu sürdürmek için kendini tüketim ile avutmaktadır. Bu bağlamda, tüketim toplumunun ideal kadın tiplerini kadını etkisi altına almakta, parçalı, değişken, kırılabilir kadın kimlikleri yaratmakta ve bir bakıma da gerçek kadın kimliğinin ne olduğunu ortaya koyamamaktadır.²³

Ontolojik olarak kadın ve erkeğin aynı türün bireyleri olmaları onlardan beklenen tüm edimlerin de aynı olmasını gerektirmez. Dolayısıyla birçok özellik hem fiziksel hem de duygusal anlamda farklı boyutlarda ve farklı şekillerde tezahür eder. Bu cinslerin doğal yapılarından dolayı hayatın her alanında bu farklılığı görmek mümkündür. Dolayısıyla kadın ve erkeğin cins olarak farklılığını gözetmeden eşitlik temelinde yapılması düşünülen her düzenleme farklı bir problemi gündeme getirecektir. Nitekim zaman içerisinde kadına dair problemlerin çözümü olarak görülen feminizme yüklenen anlamın farklılaşması bu durum bir göstergesi sayılabilir. Dolayısıyla sosyal hayatta Müslüman kadın kimliğinin belirginleşmesi, ne kalıplaşmış dinî-ataerkek gelenekle ne de toplumsal değişimin etkisiyle tepkisel olarak ortaya çıkan feminizm ile mümkün olamamaktadır. Bu bağlamda Şeriatî'nin konu hakkındaki düşünceleri çerçevesinde günümüz Müslüman kadının toplumsal hayattaki olması gereken konumunu açıklamaya çalışacağız.

Şeriatî'nin Perspektifinden, Gelenek ve Modernite Kışkıracısındaki Kadın

Şeriatî'nin düşünce dünyasından meseleyi irdelemeden önce kendi fikirlerinin hangi temeller üzerine inşa edildiğini bilmemiz daha faydalı olacaktır. Şeriatî, kişiliğini şekillendiren ana unsurun vatanı veya Avrupa'da gördüğü eğitim değil, doğrudan doğruya hayatında hiç eskimeyen ve değişmeyen İslam ve tevhit inancı olduğunu ifade etmiştir.²⁴ Başka bir deyişle bütüncül ve kapsamlı bir şekilde tevhit anlayışını hayatının neredeyse tüm aşamalarında hâkim kılmaya çalışmıştır. Tanrı'nın bir ve adil olduğu fikri, kendisinin ilgilendiği birçok mevzuda olduğu gibi mümin kadının toplumdaki konumunun "sahih" olarak belirlenmesinde de etkili olmuştur.

Tanrı'nın adil olması, Şeriatî'ye göre yeryüzünde hakkı olana hak ettiğini vermek yani haksızlık ile mücadele edilmesi demektir. Ayrıca zulüm ve eşitsizliğin Hak'tan kaynaklanmayacağını bilmektir. Tanrı'nın dünyayı adalet temeli üzerine bina ettiğini kavramaktır. Genel anlamda sınıfsal farkların, özel olarak da kadına yönelik olumsuz bakış açılarının Tanrı'nın adalet düzeninde olmaması Şeriatî'nin böyle bir tanımlama yapmasına vesile olmuştur.²⁵ Çünkü kendisine göre günümüzde her ne kadar eşitlik, adalet, kardeşlik, Tanrı'nın hâkimiyeti, Tanrı'nın ve toplumun sosyal özdeşliği, takva dışında bütün değerleri reddetme, beşeriyetin irki birliği ve bireyin özgürlüğü gibi toplumsal değerleri yansıtan kavramların içi

²² Birsan Banu Okutan, *Türkiye'de Popüler Kültür ve Din İlişkisi: Kadın Üzerine Bir Araştırma (İstanbul Örneği)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2012), 98.

²³ Okutan, *Türkiye'de Popüler Kültür ve Din İlişkisi*, 70.

²⁴ Yunus Demir, *Ali Şeriatî'nin Düşüncesinde Batı Eleştirisi* (Muş: Muş Alparslan Üniversitesi, 2023), 65.

²⁵ Demir, *Ali Şeriatî'nin Düşüncesinde Batı Eleştirisi*, 31.

boşaltılmış ise de aslında bu kavramlar mazlum halklara öncülük eden İslam'ın temel önermeleridir.

İslami bakış açısıyla hareket eden Şeriatî, düşüncelerini genel olarak öze dönüş olarak tanımlamış ve çeşitli açılardan yaptığı değerlendirmelerle geleneksel anlayıştan farklı bir çizgide yer almıştır. Ancak kendine dönmek, eski, pörsümüş fikirlere dönmek kendi modeli çerçevesinde sıkışıp kalmak değildir.²⁶ Böyle bir düşünsel tavrın oluşumunda Avrupa ve Avrupalı fikirlerin temel bir etkisinin olmadığını böyle bir fikrin yeni bir şey olmadığını aksine İslam'ın özünde mündemiç olduğunu ifade ederek farklı ideolojilerden öğrenmediğini vurgular.²⁷ Şeriatî'nin öze dönüş temellendirmesi, kavramları yeniden yorumlayıp sistematik hale getirilmesiyle ortaya çıkmakta ve kavramlara yüklediği anlamlarla yenilikçi bir İslami anlayışı kastetmektedir. Çünkü din olarak tercih ettiği İslam'ı sosyal hayattan kopuk ve salt inanç ibadet eksenli bir din olarak görmediğini aksine İslam'ın hayatın tümüne her anlamda renk vermesi gerektiğini belirtmektedir.²⁸ Çünkü Şeriatî İslam dinini, fitratın bütünlüğüne birebir uyan bir din olarak görmüştür. Şeriatî bu kutsal öğretinin diğer beşeri ideolojilerden farkını ise doğuştan gelen özelliklerinin insan fitratı ile sıkı bir uyum içinde olmasıyla ilişkilendirmiştir. Şeriatî'ye göre İslam, kusursuz bir metotla tüm sınıf ve insanlığı, hiçbir noktayı ihmal etmeden herhangi bir kesimi dışlamadan düzeltme ve geliştirme amacıyla hareket etmektedir.

Yeryüzünde var olan her din için bu iddiayı doğrulamayan Şeriatî, insanı özgürleştiren ve buna bağlı olarak sorumluluk sahibi olmasını sağlayan unsurun sahih İslam inancı olduğunu belirtir.²⁹ Dolayısıyla herhangi bir din, ideoloji veya teori kadını herhangi bir nedenden ötürü noksan olarak değerlendirdiğinde, aynı zamanda bir bakıma kadını sorumsuzluğa sevk etmiş demektir. Eğer kadını hem eksik bir varlık olarak telakki edip hem de sorumluluk yükleyorsa o zaman da ortada apaçık bir zulüm görünecektir.

Şeriatî'ye göre İslam'dan önce kabileler arası ilişkiler nefret ve huzursuzluk temelinde saldırı ve savunmaya dayanır. Bir kabilenin diğer bir kabileye saldırısı her an mümkün olduğundan askeri anlamda güçlü olmak gerekmektedir. Bu durumda tarihsel anlayışın kalıntıları paralelinde gücün kaynağı ise erkektir. Aynı zamanda sosyolog olan Şeriatî, kabilelerde var olan erkek nüfusunun çokluğunu "kâr" olarak gördüğünü daha sonra sosyolojik kaide çerçevesinde bu "kâr" ın zamanla değere dönüştüğünü belirtir. Dolayısıyla erkek, toplumda aynı zamanda ahlakiliğin de belirleyicisi olmuştur. Diğer taraftan bir kız evlada sahip olmak kızın kendisinden kaynaklı "eksikliği" taşıdığı için, babasının utancı olmuştur. Baba evindeki bu utanç, evlendikten sonra kocanın insafına bırakılıp, kocanın kalbini kazanmak ve bu "aşağılayıcı psikolojiden" kurtulmak için farklı çabaları gerektirmiştir. Ancak her aile ne yazık ki bu "utancı" taşıyamamış ve sonunda kendi kızlarını diri diri toprağa gömmüşlerdir, böylece ailenin ve hatta tüm erkeklerin şerefi lekelenmekten kurtulmuştur.³⁰ Kadına yönelik bu tutumun kaynağının tanrısal olmadığını tarihsel örnekler ile açıklamaya çalışan Şeriatî, özellikle siyahi bir köle olan Hacer örneğini bizlere sunarak, hac ibadetinin tamamlanması için bu siyahi kölenin yaptıklarını yapmamız gerektiğini

²⁶ Ali Şeriatî, *Medeniyet ve Modernizm*, çev. İsa Çakan (İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları, 2005), 98.

²⁷ Ali Şeriatî, *İslam ve Sınıfsal Yapı*, ed. Derya Örs - Hicabi Kırilangıç, çev. Doğan Özlük (Ankara: Fecr Yayınları, 2012), 14.

²⁸ Onur Çelik, "Ali Şeriatî'nin Düşünsel Dünyası ve Siyasal Fikirleri; Şahsiyetler, Olaylar ve Olgular", *KutBilim Sosyal Bilimler ve Sanat Dergisi* 3/1 (2023), 4.

²⁹ Nazım Karadağ, "Ali Şeriatî'nin Özgürlük Belirlenimleri ve Dinin Çözümleyici Fonksiyonu", *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademisi Dergisi* 13 (2023), 580.

³⁰ Şeriatî, *Bütün Eserleri 21 Kadın (Fatıma Fatımadır)*, 119-120.

ve Hacer'in makamının da ziyaret edilmesi gerektiğini vurgular.³¹ Tanrı'nın komşusu olarak Afrikalı siyahi bir cariyeyi kabul etmek, günümüz özgürlükçü ve hümanizm destekçilerinin de tahammül seviyesinin üstünde olduğunu belirtmekten kaçınmaz.³² Burada İslam'ın kadın-erkek demeden bireye verdiği değeri tam anlamıyla anlamak için o dönemin kadına özellikle siyahi ve köle olan kadına bakışı düşünmemiz yerinde olacaktır. Şeriatî'nin genel anlamda belirttiği düşünce ekseninin paralelinde İslam, zaten kadına ancak bu şekilde yaklaşabilirdi.

Bu bağlamda Şeriatî düşüncesinde, İslam'ın, kadın konusunda olduğu gibi toplumsal hayatta bir vakıa olarak görülen sömüren ve sömürülen, hür ve köle, ezen ve ezilen, zengin ve muhtaç sınıfların mücadelesinin hareket metodunun tarih ilerlese de değişmeden devam ettiği yani evrensel bir düstur olduğu anlaşılabilir.³³ Aksi takdirde eğer toplumda sınıf, ırk, etnik kültür gibi ayırım varsa bu durum tevhit dinine aykırıdır ve tevhidi birliğe tezatlık oluşturacaktır. Dolayısıyla sadece cinsten dolayı kadını erkekten aşağı görmek tevhidin kendisine hanel getireceği için, bu anlayışı İslam ile bağdaştırmaya çalışmak bir yanılgıdan öteye geçmeyecektir.

Şeriatî'ye göre tarihsel süreç içerisinde son olarak bir kez daha inzal olunan İslam dini, özü itibarıyla var olan düzene karşı reform sayılabilecek önermelerde bulunup, kadının gerçek mahiyetini, değerini ve toplumdaki konumunu, olması gerektiği gibi belirtmiş ise de, peygamberin vefatından sonra toplum, tekrar eski ataerkil anlayışına dönmekte bir beis görmemiştir. Yine düşünürümüze göre özellikle hicri birinci yüzyılın ilk yarısından itibaren dini, kültürel, ilmi, bireysel, ahlaki veya İslam'a benzer gelenek, görenek, dil, kavram ve değerlere dayalı, mescit, pazar, kılıç, altın, tespih, ayet veya ayet seviyesine çıkarılmış sözler ile karıştırılmış bir şey ortaya çıkmış ve buna da İslam adı verilmiştir.³⁴ Şuan bile İslam toplumlarında genel bir yargı olarak birçok aktivite yalnızca erkeklere mahsus kılınmıştır. Kadın, erkeğin aksine düşünsel yargıda bulunamaz, bilimsel toplantılara katılamaz ve sırf dişiliğinden ötürü dini bir ders halkasında bulunması onlara kulak vermesi bile yadırganmıştır.³⁵ Hedeflenen asıl mesele kızların kirli işlere bulaşmasını engellemek, salim ve korunmuş kalmalarını sağlamaktır. Bunun için de her yerde "kalmak"tan söz edilir, "gitmek"ten ise hiç söz açılmaz. Bütün sorumluluklar kadının ne olmaması gerektiği yönündedir. Ancak onun ne olması gerektiği ile ilgili bir sorumluluk taşımak söz konusu değil.³⁶

Öyle bir hal almıştır ki konu, sanki İslam erkeğe has bir meseledir ve kadın ne kadar kavrayışlı anlayışlı ya da zeki olursa olsun kendisine biçilen tarihsel rolün asla dışına çıkmaması gerekmektedir.³⁷ Bu anlayışta kadın, kendisini toplumun asli bireyleri arasında görmediği için, kendisine biçilen rol nedeniyle toplum adına konuşmaz veya konuşamaz. Söz konusu toplum da, kadının kendisini bu ehliyetinde görmeyip belki de kadının yok olmasını temenni ettikleri Tanrı'nın bir belası olarak görür.³⁸ Toplumsal bir eğitim ile bu anlayış ile yetişen genç kız anne ve babadan görmüş olduğu ahlaki değerler ise; yapma, görme, konuşma, düşünme, çıkma ve bilme

³¹ Ali Şeriatî, *Bütün Eserleri 06 Hac*, ed. Hicabi Kırlangıç - Derya Örs, çev. Ejder Okumuş (Ankara: Fecr Yayınları, 2007), 56-57.

³² Şeriatî, *Bütün Eserleri 06 Hac*, 58.

³³ Enes Karakaya, *Ali Şeriatî'nin Sosyal Sınıf, Irkçılık Ve Ekonomik Yapı Kavramlarına Bakışı* (Tunceli: Munzur Üniversitesi, 2022), 31.

³⁴ Şeriatî, *İslam ve Sınıfsal Yapı*, 75.

³⁵ Ali Şeriatî, *Anne Baba Biz Suçluyuz*, çev. Kerim Güney (İstanbul: Bayrak Matbaası, 2004), 20.

³⁶ Şeriatî, *İslam ve Sınıfsal Yapı*, 82.

³⁷ Şeriatî, *Anne Baba Biz Suçluyuz*, 21.

³⁸ Şeriatî, *Anne Baba Biz Suçluyuz*, 53.

sözcükleridir.³⁹ Ancak kadına biçilen bu rolün izleri tarihi Mümine şahsiyetlerde görülmemektedir. Şeriatî bu konuda bize örnek olarak Kerbelâ hadisesinde vefat eden Hüseyin ve yarenleri için sadece ağıt yakan Zeynep'ten bahsetmez. Ayrıca katlettikleri kişiler için dinî bir meşrutiyet oluşturmaya çalışan kişilerin yüzlerine yaptıkları yanlış korkmadan haykıran Zeynep'i de örnek verir. Kaderci bir anlayış ile hareket etmeyen, yaşadıklarının faturasını Tanrı'ya kesmeyen ve sorumluluk bilincine sahip Zeynep'i günümüz Müslüman kadınlarına örnek bir rol-model olarak sunar.⁴⁰

Şeriatî'ye göre İran başta olmak üzere Müslümanların yaşadığı birçok ülkede geleneksel anlayışı özümseyen ve mutlak bir şekilde mevcut duruma teslim olan, geleneği tapılacak derecede kutsallaştıran ve Tanrı'nın kendisine yüklediği sorumluluktan kaçarak, kadının asıl işi olarak değerlendirilen ağlama ve acıları devamlı yeşertmekle bu sorumluluktan kurtulmaya çalışan kadınlar bulunmaktadır.⁴¹ Oysa diğer bir rol-model olan Hacer'in örneğinde böyle bir davranışı görmek mümkün değildir. Herkes hatta ailesi tarafından bir çölde bebeği ile beraber terkedilen Hacer, bir yudum su bulmak ümidiyle feryat etmeden tepeleri dolaşarak sa'y ediyor. Yani sorumluluk bilinciyle bir çaba gösterisinde bulunuyor. Peygamber hanımı da olsa çölde yalnız da bulunsa Tanrı'nın lütfunu izhar etmesi ancak kulun çabası ile mümkün olduğunun bilincindedir.⁴²

Şeriatî'nin düşünce ekseninde özellikle dini vecibeler olarak değerlendirilen ve toplumla iç içe olmayı gerektiren iyiliği emretme ve kötülükten alıkoyma sorumluluğu, cihat, şehadet, infak, fedakârlık, adalet, bilinc, tekâmül, izzet, vahdet ve amel sorumluluğu sahih dinin temel değerleri olmalıdır.⁴³ Şeriatî'nin bilinmesini istediği husus, halk yığınları arasında yaygın olan çürümüş din görüşlerinin hiçbir zaman ve hiçbir şekilde gerçek İslam'la ilgisinin olmadığıdır. Çünkü O'na göre bunlar İslam kültürünü ve İslam düşüncesini bağlayamaz.⁴⁴ Dolayısıyla kadın, sorumlu bir birey olduğunun farkına varıp ulûhiyete teslimiyetine rağmen kulluk adına kendisinden beklenen edilgen tavrın dışına çıkmalıdır. Gelenek ve din sentezini tekrar analiz etmeli, sorumsuzluğu bir alın yazısı olarak algılamamalıdır.

İkinci dünya savaşından sonra varoluşçuluk akımının farklı yansımaları ve kapitalist düzenin hâkimiyeti ile beraber birçok değer alışı edildi. Yozlaşan ahlaki değerlerin temelinde önemli bir materyal olarak yine kadın bulunmuştur. Tarihsel döneme bakıldığında gelenek ve din adına kadına dayatılan iyi kötü tüm değerler yükselen burjuva ve burjuvazi değerler karşısında neredeyse tamamen yıkılıp gitmiştir. Daha sonra cinsel özgürlük konusu gündeme gelmiş ve kadın cinsel özgürlük şiarıyla, geleneğin başrolde oynadığı tüm mahrumiyetlerinden, insanlık dışı engellerden kurtulduğunu görünce, onu büyük bir mutlulukla kabul etmiştir.⁴⁵ Bu tutumu yargılamadan önce durumun nedenini açıklamaya çalışan Şeriatî. Kadının bedenini sahneleme hadisesini onda var olan doğal, zorunlu, bilimsel, kesin ve kaçınılmaz bir içgüdü'nün yansıması olarak yorumlar. Eğer kadında var olan bu içgüdü'yü engellemeye çalışırsan ilmi olmayan, cahilce ve yakışsız bir iş yapmış olursun ki zaten bu davranış onda karşı tepkiye sebep olacaktır. Onun doğal ve fitri özelliğidir bu. Toplumların genelinde ister doğu ister batı olsun (özel sınıflar, özel gruplar hariç) doğal bir biçimde erkekler bedenlerini kadınlardan daha az teşhir ederler. Erkeklerin buna neden daha az ihtiyaç duyduğunu onların içtimai hayatta daha fazla bulunduğu

³⁹ Şeriatî, *Anne Baba Biz Suçluyuz*, 26.

⁴⁰ Şeriatî, *Bütün Eserleri 21 Kadın (Fatıma Fatımadır)*, 107.

⁴¹ Şeriatî, *Bütün Eserleri 21 Kadın (Fatıma Fatımadır)*, 40.

⁴² Şeriatî, *Bütün Eserleri 06 Hac*, 74.

⁴³ Şeriatî, *Bütün Eserleri 21 Kadın (Fatıma Fatımadır)*, 40-41.

⁴⁴ Şeriatî, *Medeniyet ve Modernizm*, 155.

⁴⁵ Şeriatî, *Bütün Eserleri 21 Kadın (Fatıma Fatımadır)*, 222-223.

gereğesiyle beden dışı değerler kazanmaya muvaffak olduklarını belirtir. Bu durumda da erkeklerin varlıklarını ortaya koymak için bedenlerine ihtiyaçları kalmamıştır. Fakat ataerkil toplumsal sistem, öyle bir sistemdi ki doğuda ve batıda kadının insani, fikri, ruhi ve manevi değerlere sahip olmasını engelledi. Bu nedenle o da ister istemez bedenini sunmaya devam etmektedir.⁴⁶

İster İslam toplumlarında isterse diğer batı toplumlarında geleneğin baskıcı tavrı kadını, tüm değerleri metalaştıran bu sisteme sığınmaya zorlamıştır. Dolayısıyla freudizmin bu çağrısı özellikle katı geleneğin hâkim olduğu toplumlarda daha çok taraftar bulmuştur.⁴⁷ Şeriatî bu çağrılarını yapanların doğunun ve özellikle İslam toplumunun geri kalmışlığının yegâne sebebi cinsi hayata konulan kısıtlamalar olduğunu söylemektedir. Bu görüşün yaygınlık kazanması sonucunda kız çocuklarıyla babaları, erkek çocuklarla annelerinin arasında ciddi bir şekilde iletişim problemleri oluşmaya başladı. Aslında cinsi alanda özgürlük ve serbest yaşama kavgası ve düşünceleri geleneğe bir tepki olarak açığa çıkmışsa da çok daha başka kavgaları ve amaçları gizlemektedir. Cinsi hayat üzerindeki kısıtlamaların kalkması ve özgürlüklerin elde edilmesiyle 20.y.y'da kısa bir zaman zarfında kozmetik tüketimi de neredeyse 500 misli arttı. Tabii batılı kozmetik imalatçılarının kârı da 500 misli arttı. Bu savaşın, kadın haklarının, cinsi özgürlüklerin ne için savunulduğu da belirgin hale gelmiştir.⁴⁸ Toplumda yaşanan bu değişim ve dönüşüm medeniyet olarak algılansa da Şeriatî'ye göre, bir toplumda halk kendi sorumluluklarını bilmiyorsa, kim olduğunu, nerede ve niçin yaşadığının bilincinde değilse, kendisine anlam veremiyorsa, o toplumda bütün kurumlar baştan aşağı değişse ve herkes modern elbise giyse hatta giymese bile o toplum medenileşemez. Çünkü medeniyet; teknik, bilim ve tekâmüldür, giyim-kuşam ve özel tavırlar takınma değildir.⁴⁹

Şeriatî'ye göre batı da başlayan ve yine ekonomik kaygılarla Ortadoğu toplumlarına ihraç edilmek istenen bedeni ile var olan kadın tipi, İslam toplumlarında sanılanın aksine her zaman öyle var olmamıştır. Avrupalı kadın özgürlüktür, araştırmacı ruha sahip ve vefadan yoksun değildir. Lakin çoğu zaman Orta doğunun erkek tasavvurunda batılı kadın, ya barmen ya da sokakta bedenini satmak için hazır bekleyen fahişedir. Bu anlayışın bu doğrultuda sapmadan devam etmesini sağlayan hem kapitalist güçlerdir hem de geleneğin tapıcılığını yapan yerel unsurlardır.⁵⁰ Bundan dolayı herhangi bir kadının sosyal hayatta görünür olması onun iffetsiz olarak algılanmasını gerektirmediği gibi, hayatın içinde olmayan ve sorumluluk almaktan uzak duran kadının da takva elbisesine büründüğünü söylemek zor olacaktır.

Bununla beraber kadın var olmak için birçok yolu denemiş ve denemeye devam etmektedir. Bedeni ile var olmaya çalışan kadın, kendisine örnek olarak sunulan batılı kadına benzemek için var olan tüm cazibesini gözler önüne sermeye çalışırken, bununla beraber tüketimin sembolü olarak da görülmeye başlanmıştır. Dolayısıyla iki ana kadın tipolojisi meydana gelmiştir ki, var olmak için hiçbir kutsalı olmayan, bedensel cazibesine güvenen ve olabildiğince üretmeyip yalnızca tüketen ve tüketilen kadın ile her ne olursa olsun geleneği kutsallaştırarak sorumluluk bilincini terk edip "takvaya" bürünen kadın. Biri için çarşaf dinin özü iken diğeri için medeniyet barmenliktir.⁵¹ Şeriatîye göre, farklı ve yanlış anlaşılabilir batılılaşma süreci, kadının maruz kaldığı

⁴⁶ Şeriatî, *İslam ve Sınıfsal Yapı*, 67.

⁴⁷ Şeriatî, *Bütün Eserleri 21 Kadın (Fatıma Fatımadır)*, 226-228.

⁴⁸ Şeriatî, *Medeniyet ve Modernizm*, 145.

⁴⁹ Şeriatî, *Medeniyet ve Modernizm*, 43.

⁵⁰ Şeriatî, *Bütün Eserleri 21 Kadın (Fatıma Fatımadır)*, 80-85.

⁵¹ Şeriatî, *Bütün Eserleri 21 Kadın (Fatıma Fatımadır)*, 110-111.

baskıları artırmış ve İslam'ın özündeki adalet anlayışının epey gerisinde kalmıştır. Dolayısıyla da bu anlayışın toplumda canlanması halinde Müslüman kadın, gelenekteki cariyelik kalıbından çıkıp modern cariyeye statüsüne geçecektir. Batı kaynaklı küresel tehlikeler ve taassuba varan bir bağlılıkla geleneği yücelten anlayışlarla kadının hak ettiği değerleri ona sunmamız mümkün değildir ve bu konuda tek çıkış yol kadına, asli olan insani ve İslami haklarını vermektir.⁵²

Sonuç

Ali Şeriatî'nin düşünceleri bağlamında beşeriyetin iki önemli unsurundan biri olan kadın, tarihin birçok zaman diliminde *iradesi tanınan* bir birey olarak görülmediği anlaşılmıştır. Yetki sahibi olamayan kadın, en azından bir objeden daha fazla değere sahip olması gerektiğini ailesine ve yaşadığı topluma kabul ettirebilmek için süregelen ataerkil düzene karşı çıkamamış, aksine yaşam hakkının elinden alınmaması ya da en iyi ihtimalle onların kalbinde bir yer edinebilmek tabii haklarından feragat etme zorunluluğu hissetmiştir. Tarihsel gerçeklikteki vakıa bununla da kalmayıp, kadın olmaktan başka suçu bulunmayan bu insanlar hem ataerkil hem de bozuk inanç anlayışlarıyla “uğursuz” olarak telakki edilmiştir. Şeriatî'nin perspektifinde din ile özdeşleşen geleneğin din kapsamına dâhil olmasının sonucunda kadın sorumlu ve yetkili bir birey olarak görülmemiş, birçok zaman da kadının kendisi bunu ilahi bir tahakküm olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla bu anlayış neticesinde kadın sahip olduğu temel hak ve sorumluluklarından vazgeçmiş ve her anlamda sürekli bir tekâmül gerçekleştirmesi gereken din durgun hatta bazen kadın konusunda olumsuz bir imaja sahip olmuştur.

Toplumsal olarak yaşanan ve batı kaynaklı olan iktisadi, fikri ve kültürel değişimler sonucu kadın, kendisine dayatılan rolün dışına çıkmak için ilk defa bir fırsat ele geçirmiştir. “Sonuç her ne olursa olsun” şiarıyla bu fırsatı değerlendirmeye alan kadın, kurtuluşu, bazen bedeni cazibesini sergilemekle, bazen tüketim toplumunun baş aktörü olmakla, bazen de kendisine reva görülen hayatın baş sorumlusu olarak Tanrı veya din ile olan ilişkisini keserek bulmaya çalışmıştır. Şeriatî'ye göre; doğu elindeki bu batıya benzeme sevdası alınır, ortada kalacağını ifade eder. Ona göre doğu bu şekilde kendini medeni olarak görmektedir. Fakat batının amacı kültürleri yok ederek onları çöpe atmaktır. O kendinin medeni olduğunu düşünürken, Avrupalı bu kimliği asla kabul etmemektedir. Tabi bunu ifade ederken her zaman bazı toplumsal sınıflarda ve ailelerde bu durumun gerçekleştiğini söyleyemeyiz ama çoğunlukla yeryüzünde bahsettiğimiz durumlar yaşanmıştır. Şeriatî'nin perspektifinden, gelenek ve modernite arasındaki kadın, derin ve karmaşık bir konudur. Düşünürümüz Şeriatî, kadının toplumdaki rolünü ve konumunu yeniden değerlendirmiş ve İslam'ın bu konudaki öğretilerini modern çağın gereksinimleriyle sentezlemeye çalışmıştır.

Dolayısıyla kadın geleneksel anlayışla hak etmediği bir konumda olduğu gibi, öne sürülen “çareler” de kadının, bağımsız adil ve eşitlikçi varoluşunu gerçekleştirememiştir. Şeriatî'ye göre kadınlar, İslam'ın öğretilerini benimseyerek değişen dünyanın ihtiyaçları doğrultusunda, hem ailede hem de toplumda aktif ve anlamlı roller üstlenebilirler. Bu, kadınların özgürleşmesi ve potansiyellerini tam olarak gerçekleştirmesi için önemli bir adımdır. Şeriatî'nin görüşlerinin modern toplumsal yapılar üzerindeki olumlu etkilerini çeşitli Ortadoğu ülkelerinde bugün bile görmek mümkündür ve bu görüşlerin geçerliliği; olabildiğince rasyonel bir dinin aslına uygunluğu ile evrensel toplum teorileriyle örtüştüğü hususu yadsınamaz bir vakıa olarak önümüzde durmaktadır.

---

⁵² Şeriatî, *Bütün Eserleri 21 Kadın (Fatıma Fatımadır)*, 229.

Ezcümle Ali Şeriatî'nin, kadının toplumsal hayattaki olması gereken konumu hakkındaki önerisi, ataerkil bir tarzda yorumlanan geleneksel dinin kalıplarının dışına çıkılarak, İslam'ın örnek sayılabilecek kadın şahsiyetleri aracılığıyla yeni bir tasavvur oluşturulması yönündedir. Söz konusu durum bu doğrultuda değerlendirildiğinde, düşünürümüzün çalışmaları okunmaya, anlaşılmaya ve geliştirilmeye değerdir.

Kaynakça

Berktaş, Fatmagül. *Tektanlı Dinler Karşısında Kadın: Hıristiyanlık'ta ve İslamiyet'te Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*. İstanbul: Metis Yayınları, 1996.

Çelik, Onur. "Ali Şeriatî'nin Düşünsel Dünyası ve Siyasal Fikirleri; Şahsiyetler, Olaylar ve Olgular". *KutBilim Sosyal Bilimler ve Sanat Dergisi* 3/1 (2023), 1-10. <https://doi.org/10.58642/kutbilim.1229832>

Demir, Yunus. *Ali Şeriatî'nin Düşüncesinde Batı Eleştirisi*. Muş: Muş Alparslan Üniversitesi, 2023.

Demirulus, Pervin. *Dinsel Rol Gerilimi: Kadın Din Eğitimcilerinin Kadınla İlgili Din Algıları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (İzmir - Van Örneği)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2013.

Gürkan, Salime Leyla. *Yahudilikte Kadın*. ed. Saliha Okur Gümrükçüoğlu. İstanbul: KADEM Kadın ve Demokrasi Derneği, 2021.

Hosseini, Ziba Mir. "Müslüman Kadınların Eşitlik Arayışı: İslam Hukuku ve Feminizm". çev. Saadet Altay. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmaları Dergisi/Journal of Oriental Scientific Research (JOSR)* 11/2 (2019), 1044-1053. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.586108>

Karadağ, Nazım. "Ali Şeriatî'nin Özgürlük Belirlemeleri ve Dinin Çözümleyici Fonksiyonu". *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 13 (2023), 567-587. <https://doi.org/10.47994/usbad.1228750>

Karakaya, Enes. *Ali Şeriatî'nin Sosyal Sınıf, Irkçılık ve Ekonomik Yapı Kavramlarına Bakışı*. Tunceli: Munzur Üniversitesi, 2022.

Kazıcı, Ziya. "İslâm'da Kadın: (Bir Mukayese)". *İlahiyat Akademi* 11 (2020), 57-72.

Lewinshon, Richard. *Cinsi Âdetler Tarihi*. çev. Ender Gürol. İstanbul: Varlık, 1966.

Mernissi, Fatima. *Kadınların İsyanı ve İslami Hafıza*. çev. Aytül Kantarcı. Ankara: Epos Yayınları, 2003.

Mernissi, Fatima. *Peçenin Ötesi (İslam Toplumunda Kadın Erkek Dinamikleri)*. çev. Mine Küpçü. İstanbul: Yayınevi Yayıncılık, 1995.

Okutan, Birsan Banu. *Türkiye'de Popüler Kültür ve Din İlişkisi: Kadın Üzerine Bir Araştırma (İstanbul Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2012.

Oldmeadow, Harry (ed.). *Geleneğe İhanet: Modernitenin Manevî Krizine Dair Makaleler*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2013.

Özcoşar, Ümit. *Ali Şeriatî'nin Sosyoloji Anlayışı*. Mardin: Artuklu Üniversitesi, 2014.

Şeriatî, Ali. *Anne Baba Biz Suçluyuz*. çev. Kerim Güney. İstanbul: Bayrak Matbaası, 2004.

Şeriatî, Ali. *Bütün Eserleri 06 Hac*. ed. Hicabi Kırlangıç - Derya Örs. çev. Ejder Okumuş. Ankara: Fecr Yayınları, 2007.

Şeriatî, Ali. *Bütün Eserleri 21 Kadın (Fatıma Fatımadır)*. ed. Hicabi Kırlangıç - Derya Örs. çev. Esra Özlük. Ankara: Fecr Yayınları, 2010.

Şeriatî, Ali. *İslam ve Sınıfsal Yapı*. ed. Derya Örs - Hicabi Kırlangıç. çev. Doğan Özlük. Ankara: Fecr Yayınları, 3. Baskı, 2012.

Şeriati, Ali. *Medeniyet ve Modernizm*. çev. İsa Çakan. İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları, 2. Baskı, 2005.

Taş, Gün. "Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri". *Akademik Hassasiyetler* 3/5 (2016), 163-175.

Walters, Margaret. *Feminizm*. çev. Hakan Gür. Ankara: Dost Kitabevi, 2. Baskı, 2009.